

Correctievoorschrift HAVO

2017

tijdvak 1

filosofie

Het correctievoorschrift bestaat uit:

- 1 Regels voor de beoordeling
- 2 Algemene regels
- 3 Vakspecifieke regels
- 4 Beoordelingsmodel
- 5 Aanleveren scores
- 6 Bronvermeldingen

1 Regels voor de beoordeling

Het werk van de kandidaten wordt beoordeeld met inachtneming van de artikelen 41 en 42 van het Eindexamenbesluit VO.

Voorts heeft het College voor Toetsen en Examens op grond van artikel 2 lid 2d van de Wet College voor toetsen en examens de Regeling beoordelingsnormen en bijbehorende scores centraal examen vastgesteld.

Voor de beoordeling zijn de volgende aspecten van de artikelen 36, 41, 41a en 42 van het Eindexamenbesluit VO van belang:

- 1 De directeur doet het gemaakte werk met een exemplaar van de opgaven, de beoordelingsnormen en het proces-verbaal van het examen toekomen aan de examinerator. Deze kijkt het werk na en zendt het met zijn beoordeling aan de directeur. De examinerator past de beoordelingsnormen en de regels voor het toekennen van scorepunten toe die zijn gegeven door het College voor Toetsen en Examens.
- 2 De directeur doet de van de examinerator ontvangen stukken met een exemplaar van de opgaven, de beoordelingsnormen, het proces-verbaal en de regels voor het bepalen van de score onverwijld aan de directeur van de school van de gecommitteerde toekomen. Deze stelt het ter hand aan de gecommitteerde.

- 3 De gecommiteerde beoordeelt het werk zo spoedig mogelijk en past de beoordelingsnormen en de regels voor het bepalen van de score toe die zijn gegeven door het College voor Toetsen en Examens.
De gecommiteerde voegt bij het gecorrigeerde werk een verklaring betreffende de verrichte correctie. Deze verklaring wordt mede ondertekend door het bevoegd gezag van de gecommiteerde.
- 4 De examinerator en de gecommiteerde stellen in onderling overleg het behaalde aantal scorepunten voor het centraal examen vast.
- 5 Indien de examinerator en de gecommiteerde daarbij niet tot overeenstemming komen, wordt het geschil voorgelegd aan het bevoegd gezag van de gecommiteerde. Dit bevoegd gezag kan hierover in overleg treden met het bevoegd gezag van de examinerator. Indien het geschil niet kan worden beslecht, wordt hiervan melding gemaakt aan de inspectie. De inspectie kan een derde onafhankelijke corrector aanwijzen. De beoordeling van deze derde corrector komt in de plaats van de eerdere beoordelingen.

2 Algemene regels

Voor de beoordeling van het examenwerk zijn de volgende bepalingen uit de regeling van het College voor Toetsen en Examens van toepassing:

- 1 De examinerator vermeldt op een lijst de namen en/of nummers van de kandidaten, het aan iedere kandidaat voor iedere vraag toegekende aantal scorepunten en het totaal aantal scorepunten van iedere kandidaat.
- 2 Voor het antwoord op een vraag worden door de examinerator en door de gecommiteerde scorepunten toegekend, in overeenstemming met het bij de toets behorende correctievoorschrift. Scorepunten zijn de getallen 0, 1, 2, ..., n, waarbij n het maximaal te behalen aantal scorepunten voor een vraag is. Andere scorepunten die geen gehele getallen zijn, of een score minder dan 0 zijn niet geoorloofd.
- 3 Scorepunten worden toegekend met inachtneming van de volgende regels:
 - 3.1 indien een vraag volledig juist is beantwoord, wordt het maximaal te behalen aantal scorepunten toegekend;
 - 3.2 indien een vraag gedeeltelijk juist is beantwoord, wordt een deel van de te behalen scorepunten toegekend in overeenstemming met het beoordelingsmodel;
 - 3.3 indien een antwoord op een open vraag niet in het beoordelingsmodel voorkomt en dit antwoord op grond van aantoonbare, vakinhoudelijke argumenten als juist of gedeeltelijk juist aangemerkt kan worden, moeten scorepunten worden toegekend naar analogie of in de geest van het beoordelingsmodel;
 - 3.4 indien slechts één voorbeeld, reden, uitwerking, citaat of andersoortig antwoord gevraagd wordt, wordt uitsluitend het eerstgegeven antwoord beoordeeld;
 - 3.5 indien meer dan één voorbeeld, reden, uitwerking, citaat of andersoortig antwoord gevraagd wordt, worden uitsluitend de eerstgegeven antwoorden beoordeeld, tot maximaal het gevraagde aantal;
 - 3.6 indien in een antwoord een gevraagde verklaring of uitleg of afleiding of berekening ontbreekt dan wel foutief is, worden 0 scorepunten toegekend tenzij in het beoordelingsmodel anders is aangegeven;

- 3.7 indien in het beoordelingsmodel verschillende mogelijkheden zijn opgenomen, gescheiden door het teken /, gelden deze mogelijkheden als verschillende formuleringen van hetzelfde antwoord of onderdeel van dat antwoord;
- 3.8 indien in het beoordelingsmodel een gedeelte van het antwoord tussen haakjes staat, behoeft dit gedeelte niet in het antwoord van de kandidaat voor te komen;
- 3.9 indien een kandidaat op grond van een algemeen geldende woordbetekenis, zoals bijvoorbeeld vermeld in een woordenboek, een antwoord geeft dat vakinhoudelijk onjuist is, worden aan dat antwoord geen scorepunten toegekend, of tenminste niet de scorepunten die met de vakinhoudelijke onjuistheid gemoeid zijn.
- 4 Het juiste antwoord op een meerkeuzevraag is de hoofdletter die behoort bij de juiste keuzemogelijkheid. Voor een juist antwoord op een meerkeuzevraag wordt het in het beoordelingsmodel vermelde aantal scorepunten toegekend. Voor elk ander antwoord worden geen scorepunten toegekend. Indien meer dan één antwoord gegeven is, worden eveneens geen scorepunten toegekend.
- 5 Een fout mag in de uitwerking van een vraag maar één keer worden aangerekend, tenzij daardoor de vraag aanzienlijk vereenvoudigd wordt en/of tenzij in het beoordelingsmodel anders is vermeld.
- 6 Een zelfde fout in de beantwoording van verschillende vragen moet steeds opnieuw worden aangerekend, tenzij in het beoordelingsmodel anders is vermeld.
- 7 Indien de examinerator of de gecommiteerde meent dat in een examen of in het beoordelingsmodel bij dat examen een fout of onvolkomenheid zit, beoordeelt hij het werk van de kandidaten alsof examen en beoordelingsmodel juist zijn. Hij kan de fout of onvolkomenheid mededelen aan het College voor Toetsen en Examens. Het is niet toegestaan zelfstandig af te wijken van het beoordelingsmodel. Met een eventuele fout wordt bij de definitieve normering van het examen rekening gehouden.
- 8 Scorepunten worden met inachtneming van het correctievoorschrift toegekend op grond van het door de kandidaat gegeven antwoord op iedere vraag. Er worden geen scorepunten vooraf gegeven.
- 9 Het cijfer voor het centraal examen wordt als volgt verkregen.
Eerste en tweede corrector stellen de score voor iedere kandidaat vast. Deze score wordt meegedeeld aan de directeur.
De directeur stelt het cijfer voor het centraal examen vast op basis van de regels voor omzetting van score naar cijfer.
- NB1 Het College voor Toetsen en Examens heeft de correctievoorschriften bij regeling vastgesteld. Het correctievoorschrift is een zogeheten algemeen verbindend voorschrift en valt onder wet- en regelgeving die van overheidswege wordt verstrekt. De corrector mag dus niet afwijken van het correctievoorschrift.
- NB2 Het aangeven van de onvolkomenheden op het werk en/of het noteren van de behaalde scores bij de vraag is toegestaan, maar niet verplicht.
Evenmin is er een standaardformulier voorgeschreven voor de vermelding van de scores van de kandidaten.
Het vermelden van het schoolexamencijfer is toegestaan, maar niet verplicht.
Binnen de ruimte die de regelgeving biedt, kunnen scholen afzonderlijk of in gezamenlijk overleg keuzes maken.

NB3 Als het College voor Toetsen en Examens vaststelt dat een centraal examen een onvolkomenheid bevat, kan het besluiten tot een aanvulling op het correctievoorschrift. Een aanvulling op het correctievoorschrift wordt zo spoedig mogelijk nadat de onvolkomenheid is vastgesteld via Examenblad.nl verstuurd aan de examensecretarissen.

Soms komt een onvolkomenheid pas geruime tijd na de afname aan het licht. In die gevallen vermeldt de aanvulling:

NB

Als het werk al naar de tweede corrector is gezonden, past de tweede corrector deze aanvulling op het correctievoorschrift toe.

Een onvolkomenheid kan ook op een tijdstip geconstateerd worden dat een aanvulling op het correctievoorschrift te laat zou komen.

In dat geval houdt het College voor Toetsen en Examens bij de vaststelling van de N-term rekening met de onvolkomenheid.

3 Vakspecifieke regels

Voor dit examen kunnen maximaal 46 scorepunten worden behaald.

Voor dit examen zijn geen vakspecifieke regels vastgesteld.

4 Beoordelingsmodel

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

Opgave 1 De backpackersparadox

1 maximumscore 3

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een weergave van de definitie van rechtvaardigheid als 'ieder het zijne geven': iedereen moet krijgen waar hij recht op heeft/wat hij verdient 1
- een uitleg dat de twee backpackerstypen uit tekst 1 laten zien welk probleem de definitie 'ieder het zijne geven' oproept: ze verschillen in hun opvatting over welke prijs rechtvaardig is 1
- een argumentatie welk type backpacker uit tekst 1 meer handelt volgens de Romeinse definitie van rechtvaardigheid aan de hand van een uitleg van wat 'het zijne' is 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- De Romeinse definitie van rechtvaardigheid als 'ieder het zijne geven' houdt in dat iedereen moet krijgen waar hij recht op heeft of wat hij verdient 1
- Het probleem is echter dat de definitie niet precies aangeeft wat iemand zou moeten verdienen of welke prijs rechtvaardig is. In tekst 1 wordt dit duidelijk. Als westerling zou je in eigen land veel meer voor een product betalen. Moet je iemand in een arm land dan ook dat bedrag geven, zoals degene doet die nonchalant met geld strooit? Of is het rechtvaardig om een lokale prijs te geven, ook al zou je er meer aan uit kunnen geven en is de prijs waarschijnlijk te laag voor de verkoper om goed van te kunnen leven? 1
- Ik vind dat je je zo veel mogelijk moet aanpassen aan de gebruiken in een ander land. Ook als dit betekent dat je veel minder voor iets betaalt dan je thuis zou doen. Wat iemand verdient of waar iemand recht op heeft, hangt namelijk niet alleen af van wat hij verkoopt of gemaakt heeft, maar ook van de omstandigheden. Als het in dat land normaal is om zo veel te betalen op de markt, dan is dat blijkbaar wat iemand er in dat land mee verdient. Daarom handelt het type van de 'zeikmensen' het meest volgens de Romeinse definitie 1

of

- Ik vind dat de 'nonchalante, met geld strooiende backpacker' meer handelt volgens de definitie. Dat mensen normaal gesproken minder krijgen voor hun product vind ik geen argument. Die mensen zijn niet voor niets arm: ze krijgen normaal gesproken te weinig. Ook mensen in arme landen verdienen een 'eerlijke' prijs, dat wil zeggen genoeg om fatsoenlijk van te leven 1

Vraag	Antwoord	Scores
2	maximumscore 3	
	Een goed antwoord bevat de volgende elementen:	
	<ul style="list-style-type: none"> • een weergave van welk recht vreemdelingen volgens Kant hebben bij gastvrijheid: het recht om niet vijandelijk te worden behandeld 	1
	<ul style="list-style-type: none"> • een weergave van welke plicht vreemdelingen volgens Kant hebben bij gastvrijheid: de plicht om zich vreedzaam te gedragen 	1
	<ul style="list-style-type: none"> • een argumentatie met de plicht om zich vreedzaam te gedragen of de feestvierende backpackers de gastvrijheid hebben geschonden 	1
	voorbeeld van een goed antwoord:	
	<ul style="list-style-type: none"> • Gastvrijheid houdt volgens Kant het recht in om bij aankomst in een ander land niet vijandelijk bejegend te worden 	1
	<ul style="list-style-type: none"> • Daarbij heeft een vreemdeling volgens Kant de plicht om zich vreedzaam te gedragen 	1
	<ul style="list-style-type: none"> • Drugsgebruik is duidelijk verboden in Laos en dat drugs worden aangeboden is nog geen excuus om de wet te overtreden. Bovendien veroorzaken de backpackers overlast. Hun gedrag is respectloos naar de plaatselijke bevolking en daarmee niet vreedzaam. Daarom vind ik dat de feestvierende backpackers de gastvrijheid geschonden hebben 	1
	of	
	<ul style="list-style-type: none"> • Om gastvrij behandeld te worden moet je je volgens Kant ter plekke vreedzaam gedragen. Ik zie niet waarom dat bij de feestvierende backpackers niet het geval is. De Laotianen bieden zelf de drank en drugs aan de backpackers aan. En blijkbaar kan dat open en bloot in Vang Vieng. Dat mensen vervolgens luidruchtig worden, is logisch. Als de Laotianen echt zo veel overlast hebben, moeten ze de backpackers maar geen drank en drugs verkopen. Dat is de verantwoordelijkheid van de Laotianen zelf. Ik vind daarmee niet dat de backpackers de gastvrijheid hebben geschonden 	1
3	maximumscore 4	
	Een goed antwoord bevat de volgende elementen:	
	<ul style="list-style-type: none"> • een weergave van de definitie van armoede van Maslow: je bent arm als je niet in de behoefte aan voedsel en veiligheid kunt voorzien 	1
	<ul style="list-style-type: none"> • een weergave van de definitie van armoede van Smith: armoede is relationeel / je bent arm als je geen eervol leven kunt leiden 	1
	<ul style="list-style-type: none"> • een uitleg dat Mark volgens Maslow niet arm is en Keo wel: Mark kan als hij wil in zijn behoefte aan voedsel en veiligheid voorzien maar Keo kan dat niet 	1
	<ul style="list-style-type: none"> • een uitleg dat Mark volgens Smith niet arm is en Keo wel: Mark kiest zelf voor de 'ervaring' van armoede en voelt zich niet uitgesloten, terwijl Keo zich schaamt voor zijn omstandigheden 	1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

voorbeeld van een goed antwoord:

- Volgens Maslow is iemand arm als hij niet kan voorzien in de fundamentele behoeftes van voedsel en veiligheid 1
- Armoede is voor Smith relationeel en heeft te maken met schaamte en uitsluiting. Je bent arm als je geen eervol leven kunt leiden 1
- Keo leidt een onzeker bestaan zonder vast inkomen of vaste verblijfplaats. Hij leeft elke dag in de onzekerheid of hij wel genoeg verdient om aan voldoende eten te kunnen komen. Mark daarentegen heeft genoeg geld om een tijdlang te reizen en zal zich ook geen zorgen hoeven maken om eten of onderdak. Hij kiest er vrijwillig voor om te ervaren hoe het is om arm te zijn, maar hij kan er elk moment mee stoppen als hij er geen zin meer in heeft 1
- Keo schaamt zich voor de armoedige omstandigheden waaronder hij moet leven. Mark heeft echter helemaal geen last van schaamte. Hij vindt het een interessante ervaring om zo te leven. Voor hem is het onderdeel van zijn authentieke backpackersbeleving, waar hij ongetwijfeld na afloop thuis uitgebreid over zal vertellen. Daarom is er bij Mark geen sprake van armoede en bij Keo wel 1

4 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg dat Weltens ethiek van het toerisme relativistisch is omdat volgens Welten morele diversiteit een feit is / omdat volgens Welten het streven naar mondiale morele overeenstemming een ideaal uit het verleden is 1
- een argumentatie met het begrip 'morele waarden' uit tekst 3 of Welten een oplossing biedt voor de backpackersparadox 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

voorbeeld van een goed antwoord:

- Weltens ethiek van het toerisme is relativistisch. Het relativisme gaat ervan uit dat morele opvattingen altijd afhankelijk zijn van de tijd waarin je leeft of de persoon die je bent. Een objectieve vergelijking van morele opvattingen is dan ook niet mogelijk. Welten zegt dat mensen overal op de wereld andere opvattingen hebben over het goede. We moeten hiermee op de juiste manier omgaan als we op reis zijn door aan de ene kant onze eigen waarden niet op te dringen aan andere mensen, maar die waarden aan de andere kant ook niet te verloochenen

1

- Ik vind Weltens ethiek van het toerisme een goede oplossing voor de backpackersparadox. Deze paradox ontstaat volgens mij doordat reizigers wel andere plekken en mensen willen leren kennen, maar tegelijkertijd hun eigen morele opvattingen meenemen. Als jij naar een land als Laos gaat, dan ben je hoe dan ook een westerling die daar op bezoek is. Je zult altijd vanuit je eigen morele waarden kijken naar hoe mensen daar leven en je zult het ook niet altijd goed vinden hoe mensen met elkaar omgaan. Toch is het belangrijk om de plaatselijke cultuur te respecteren. Zo kun je vanuit Weltens opvatting stellen dat het goed is dat westerlingen gewoon de lokale prijzen betalen en dus hun schuldgevoel over de lage prijzen op de markt opzijzetten. Als je dat doet, heb je volgens mij geen last meer van de backpackersparadox

1

of

- Volgens mij biedt Weltens ethiek geen oplossing voor de backpackersparadox, maar laat hij de paradox juist bestaan. De paradox houdt namelijk in dat je aan de ene kant de plek wilt bezoeken zoals die echt – los van jou – is, maar dat je aan de andere kant die plek door je aanwezigheid verandert. Welten zegt eigenlijk precies hetzelfde, namelijk dat je je eigen morele waarden niet moet opleggen en tegelijkertijd je eigen morele waarden niet mag verloochenen. Zo geeft Weltens ethiek geen antwoord op de vraag of je nu moet afdingen op de markt of niet. Daarmee herhaalt hij alleen de paradox. Het is blijkbaar heel lastig om morele diversiteit te accepteren. Ik denk dat we toch snel onze eigen morele waarden en normen elders opleggen. Of we doen heel hard alsof we alles accepteren en vergeten dan wat we zelf belangrijk vinden

1

Opmerking

Aan een juiste argumentatie met het begrip 'morele waarden' uit tekst 3 of Welten een oplossing biedt voor de backpackersparadox, waarbij als voorbeeld niet de situatie in tekst 1 wordt gebruikt maar die in tekst 2 of nog een andere, een scorepunt toekennen.

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

5 maximumscore 3

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg dat het kunnen nemen van een tussenjaar een gecombineerde capability is omdat het vermogen jezelf te leren kennen gerealiseerd kan worden door de kansen die de samenleving biedt 1
- een uitleg dat de opvatting van Annemarie aansluit bij Pogges opvatting dat rijke landen en ontwikkelingslanden onderdeel zijn van dezelfde mondiale orde 1
- een uitleg dat Annemaries opvatting laat zien dat de capability-benadering niet aangeeft of het moreel verantwoord is kansen te benutten als die samenhangen met mondiale ongelijkheid 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Hier is sprake van een gecombineerde capability: een combinatie van de vermogens van een persoon en de kansen die een samenleving biedt. In onze samenleving zijn er allerlei gunstige voorwaarden voor het kunnen nemen van een tussenjaar. Dit geeft je de kans jezelf beter te leren kennen en jezelf te ontwikkelen 1
- Annemarie wijst erop dat de mogelijkheid van het nemen van een tussenjaar alleen weggelegd is voor een relatief kleine groep welvarende westerse jongeren en dat hun welvaart te maken heeft met de wereldwijde inkomensongelijkheid. Dit sluit aan bij Pogges opvatting dat we armoede in de wereld niet los kunnen zien van de mondiale economische orde. Volgens Pogge werken allerlei internationale verdragen in het voordeel van rijke landen ten koste van arme landen 1
- De capability-benadering geeft aan wat iemand nodig heeft om een volwaardig leven te kunnen leiden. Zoals backpacker Annemarie aangeeft, staan de keuzes om jezelf te verwerkelijken niet los van de rest van de wereld. Dat westerse jongeren de wereld over kunnen reizen op zoek naar zichzelf is niet los te zien van de ongelijkheid in de wereld. De vraag of het moreel verantwoord is om gebruik te maken van arme landen om jezelf te verwerkelijken wordt door de capability-benadering niet beantwoord. De capability-benadering kan daarom wel uitleggen wat jij nodig hebt voor een volwaardig leven, maar niet hoe je morele keuzes moet maken om jouw capabilities invulling te geven of te realiseren 1

Opgave 2 Water in de millenniumdoelen

6 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg met Cicero's opvatting over bezit dat privaat bezit geen natuurlijk recht is: privaat bezit ontstaat door ingebruikname van wat van nature gemeenschappelijk was 1
- een uitleg met Cicero's opvatting over bezit dat privatisering van waterbronnen het gemeenschappelijk belang kan dienen: het gemeenschappelijk voordeel is dat mensen toegang tot schoon drinkwater krijgen 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Volgens Cicero is er van nature geen privaat of persoonlijk bezit. Het ontstond door bezetting van een onbewoonde streek, gewapende overwinning, of door wet, afspraak, verdrag of loting. Wat de natuur ons gemeenschappelijk schonk, is privaat eigendom geworden en moet behouden blijven volgens maatschappelijk recht 1
- Iedereen moet volgens Cicero wel het voorbeeld van de natuur volgen en de gemeenschappelijke voordelen ter beschikking stellen door een uitwisseling van diensten; door te geven en te nemen. Dat gebeurt in dit geval, want door de privatisering wordt het millenniumdoel gehaald en profiteren meer mensen van het water 1

7 maximumscore 3

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een weergave van wat het begrip 'absolute ongelijkheid' inhoudt: ongelijkheid waarbij mensen niet boven een vaste ondergrens van voorzieningen/inkomen/mogelijkheden uitkomen 1
- een uitleg dat Brabeck aansluit bij de minimalistische aanpak omdat hij voorstelt maatregelen te nemen voor degenen die geen water kunnen betalen, waardoor absolute ongelijkheid wordt voorkomen 1
- een uitleg dat de VN de doelstelling 'make poverty history' eenvoudiger kan bereiken met een minimalistische aanpak: het begrip 'absolute ongelijkheid' uit het minimalisme biedt een duidelijke doelstelling, terwijl het egalitarisme veel ingewikkelder doelstellingen heeft 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

voorbeeld van een goed antwoord:

- De standaard van 'absolute ongelijkheid' is de grens tussen absolute en relatieve armoede. Meestal wordt deze grens vastgesteld aan de hand van een besteedbaar inkomen per dag. Wanneer mensen honger of dorst lijden, geen veilig leven hebben, en de ongelijkheid onrechtvaardig is, dan noemen we ze absoluut arm 1
- In tekst 4 zegt Brabeck dat hij de visie dat iedereen recht op gratis water heeft extreem vindt. Brabeck vindt het extreem omdat hij het niet verstandig vindt om een schaars product zoals water te verstrekken zonder mensen bewust te maken van de kosten van water. Brabeck stelt voor om maatregelen te nemen voor degenen die geen water kunnen betalen, waardoor absolute ongelijkheid wordt voorkomen. Daarmee is hij een minimalist te noemen 1
- De VN kan de doelstelling om armoede de wereld uit te helpen pas bereiken als helder is wanneer dat het geval is. De doelstellingen van het egalitarisme zijn ingewikkelder dan die van het minimalisme. De standaard van 'absolute ongelijkheid' is een eenvoudiger doelstelling 1

8 maximumscore 4

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg wat volgens Cicero het verschil is tussen medemenselijkheid en rechtvaardigheid met 'strikte plicht' en 'zwakke plicht' (per juist antwoordelement 1 scorepunt toekennen): 2
 - Volgens Cicero geldt bij rechtvaardigheid een onvoorwaardelijke strikte plicht: je mag in geen enkele omstandigheid anderen schaden / je moet in elk geval aan je verplichtingen voldoen.
 - Volgens Cicero geldt bij medemenselijkheid een brede zwakke plicht: je moet het welzijn van anderen verbeteren als de omstandigheden dat toelaten.
- een uitleg dat Pogge meent dat de aanleg van (beter) sanitair volgt uit de strikte plicht van rechtvaardigheid omdat het mondiale besturingssysteem schadelijk is / omdat het mondiale besturingssysteem armoede veroorzaakt 1
- een uitleg met tekst 5 dat inkomensgelijkheid geen intrinsieke waarde is omdat we ongelijkheid moeten bestrijden omwille van het welzijn van de wereldbevolking 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

voorbeeld van een goed antwoord:

- Cicero meent dat strikte rechtvaardigheid inhoudt dat je voldoet aan je verplichtingen en zorgt dat iedereen 'het zijne' toekomt. Dat houdt dus in dat je altijd doet wat je belooft en altijd herstelt wat je beschadigd hebt, en dat je gestraft moet worden als je dat niet doet 1
- Dat laatste geldt niet voor de zwakkere plicht om anderen te helpen wanneer je ze niets verplicht bent. Je moet natuurlijk je best doen om anderen te helpen, maar soms laten de omstandigheden dat niet toe. Medemenselijkheid kun je niet altijd vereisen 1
- Pogge vindt dat het tegenwoordige mondiale besturingssysteem schadelijk is en een logica heeft van eindeloze groei en vernietiging. Hij gelooft dat het neoliberale kapitalistische systeem armoede veroorzaakt en van daaruit leidt hij de verantwoordelijkheid af om deze armoede weer te herstellen. Dus we moeten sanitaire voorzieningen niet aanleggen omdat het medemenselijk is, maar omdat het rechtvaardig is om toegebrachte schade te herstellen 1
- iets heeft intrinsieke waarde als het waardevol is omwille van zichzelf. Gelijkheid is volgens Pogge in tekst 5 geen intrinsieke waarde. Hij verklaart dat inkomensongelijkheid bestreden moet worden omwille van de uitdagingen van de wereldarmoede en het welzijn van de wereldbevolking. Het probleem is dus dat de enorme ongelijkheid het welzijn van de wereldbevolking in de weg staat 1

9 maximumscore 4

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg dat verdelende rechtvaardigheid, een billijke verdeling van water, ook van belang is wanneer er geen sprake is van absolute armoede: een tekort aan water mag de (billijke) gelijkheid van kansen niet bedreigen 1
- een weergave van Beitz' mondiale verdelingsprincipe: een systeem van belastingen dat de voordelen van hulpbronnen wereldwijd wil herverdelen 1
- een weergave van de kritiek van Rawls op Beitz' verdelingsprincipe: landen zijn zelf verantwoordelijk voor het ontstaan en het oplossen van armoede / het voorstel van Beitz heeft geen einddoel 1
- een argumentatie met de tabel of een belasting op vlees aansluit bij Beitz' opvattingen 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

voorbeeld van een goed antwoord:

- Verdelerende rechtvaardigheid is ook zonder absolute armoede van belang bij een relatief tekort aan water. Het is niet eerlijk als de ene helft van de wereld enorme hoeveelheden water verbruikt door bijvoorbeeld vleesconsumptie, terwijl de andere helft zich economisch niet kan ontwikkelen vanwege een uitputtende strijd tegen waterschaarste. Als er door een tekort aan water geen billijke gelijkheid van kansen is en kansen ver uiteenlopen, dan is een veel uitgebreidere vorm van herverdeling van rijkdom nodig dan in het geval van de bestrijding van absolute armoede. We moeten zorgen voor gelijke uitgangsposities voor iedereen op aarde. Lusten en lasten moeten op de een of andere manier toch gelijk verdeeld worden 1
 - Het verdelingsprincipe van Beitz is een mondiaal belastingsysteem om meer gelijkheid te krijgen. Rijke landen hebben bijvoorbeeld voordelen van het gebruik van grondstoffen die armere landen niet hebben. Om deze voordelen te herverdelen stelt Beitz voor om belastingen te heffen op het gebruik van grondstoffen 1
 - Rawls is het niet eens met het voorstel om eindeloos te herverdelen. Hij vindt dat er wel een plicht tot bijstand is, maar dat herverdeling moet stoppen zodra een land voldoende heeft om te kunnen voortbestaan. Daarom hebben we alleen een beperkte plicht tot bijstand, maar moeten we het aan armere landen zelf overlaten om welvarender te worden als ze dat willen 1
 - Een belasting op vlees past niet bij de opvattingen van Beitz omdat hij slechts de ongelijke welvaart wil herverdelen voor zover die ontstaat door de toevallige beschikbaarheid van hulpbronnen. Het buitensporige gebruik van water door landen met een westers eetpatroon is echter niet de oorzaak van ongelijkheid, maar een neveneffect van die ongelijkheid. Daarom is het volgens Beitz niet logisch om het enorme waterverbruik in de vleessector te belasten 1
- of
- Beitz stelt voor om het verschilbeginsel ook mondiaal toe te passen. Hij gelooft dat rechtvaardigheid benaderd moet worden als een verdelingsvraagstuk en dat een belasting op grondstoffen kan helpen om ongelijkheid tegen te gaan. In de tabel zien we dat vleesconsumptie gepaard gaat met een relatief groot waterverbruik ten opzichte van andere voeding, waardoor waterschaarste kan ontstaan. Dit vergroot de ongelijkheid. Door belasting te heffen op het buitensporige gebruik van water bij het produceren van vlees kunnen arme landen ondersteund worden en kan ongelijkheid verder bestreden worden 1

Opgave 3 Klimaatverandering

10 maximumscore 3

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg dat de uitspraak van Obama het best aansluit bij de metafoor van het ruimteschip omdat deze metafoor in tegenstelling tot die van de global village benadrukt dat onze natuurlijke hulpbronnen beperkt zijn 1
- een uitleg dat Hardins tragedie van de meent inhoudt dat door de eindigheid van natuurlijke hulpbronnen onvermijdelijk schaarste zal optreden 1
- een uitleg dat Obama in zijn uitspraak het gemeenschappelijke belang benadrukt, terwijl volgens Hardin individuele belangen tegengesteld (kunnen) zijn aan het gemeenschappelijke belang, waardoor de tragedie van de meent alsnog zal optreden 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Obama wil met zijn plan de uitstoot van broeikasgassen verminderen. Hij doet in tekst 6 een oproep aan eenieder die nu leeft als 'de laatste generatie die er iets aan kan doen'. Hij benadrukt daarmee dat wij gezamenlijk de zorg moeten dragen voor de enige planeet die wij hebben als ons thuis. Dit past het best bij de metafoor van het ruimteschip en minder goed bij die van de global village omdat hij er niet alleen op wijst dat we allemaal in het hetzelfde schuitje zitten, maar bovendien dat we gezamenlijk oplossingen moeten bedenken voor het opraken van natuurlijke hulpbronnen en de bedreiging van het leven op aarde 1
- Hardin vat in zijn idee van de tragedie van de meent de aarde op als gemeenschappelijke weidegrond. Herders zullen altijd hun kuddes uitbreiden om zo veel mogelijk te verdienen. Door de overbegrazing die dan optreedt, en omdat de hulpbronnen van de aarde nou eenmaal eindig zijn, zal de aarde uitgeput raken en zal er schaarste ontstaan. Dit proces is volgens Hardin onvermijdelijk 1
- Obama benadrukt met zijn uitspraak het gemeenschappelijke belang om meer in te zetten op duurzame energie. Maar volgens Hardin is het individuele belang om zo veel mogelijk te verdienen en zo weinig mogelijk te betalen vaak tegengesteld aan het gemeenschappelijke belang om uitputting van de aarde te voorkomen. Het benadrukken van het gemeenschappelijke belang, zoals Obama doet, zal mensen er volgens Hardin dan ook niet van weerhouden toch voor hun individuele belangen te kiezen, waardoor de tragedie van de meent alsnog zal optreden 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

11 maximumscore 4

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg dat het, als de eerste groep wetenschappers gelijk heeft, een goed idee is volgens Pogge: wie resultaatsverantwoordelijk is/negatieve plichten schendt, is ook herstelverantwoordelijk 1
- een uitleg dat het, als de eerste groep wetenschappers gelijk heeft, een goed idee is volgens de libertaristen: wie resultaatsverantwoordelijk is/negatieve plichten schendt, is ook herstelverantwoordelijk 1
- een uitleg dat Pogges mening niet verandert als de tweede groep wetenschappers gelijk heeft: CO₂-uitstotende landen zijn nog altijd mede resultaatsverantwoordelijk 1
- een uitleg dat de mening van de libertaristen wel verandert als de tweede groep wetenschappers gelijk heeft: het regime van Assad is (in de eerste plaats) resultaatsverantwoordelijk voor de schade aan Syrische burgers 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Pogge zal het idee van vluchtelingen opnemen naar de hoeveelheid CO₂ die een land uitstoot waarschijnlijk een goed idee vinden. Volgens hem zijn rijke landen hoe dan ook resultaatsverantwoordelijk voor armoede en ellende in de wereld en schenden rijke landen negatieve plichten ten aanzien van arme landen. Wie resultaatsverantwoordelijk is of negatieve plichten schendt, heeft ook herstelverantwoordelijkheid 1
- De libertaristen zijn het op dit punt met Pogge eens. Landen die CO₂ uitstoten, zijn herstelverantwoordelijk omdat zij andere landen schaden 1
- Pogges mening zou niet veranderen als de tweede groep wetenschappers gelijk zou hebben. Assad kan dan wel te weinig voorzieningen hebben getroffen, de hele situatie was niet verslechterd als er geen droogte was geweest door klimaatverandering vanwege CO₂-uitstoot. De CO₂-uitstotende landen zijn volgens Pogge hoe dan ook mede resultaatsverantwoordelijk en dus mede herstelverantwoordelijk 1
- De mening van de libertaristen zou wel veranderen als de tweede groep wetenschappers gelijk zou hebben. Wie niet direct resultaatverantwoordelijk is, is ook niet direct herstelverantwoordelijk. Er mag dan een verband bestaan tussen klimaatverandering door CO₂-uitstoot en het ontstaan van droogte, maar de ellende van de Syriërs is vooral te wijten aan de falende Syrische overheid. De Syrische overheid is volgens libertaristen de werkelijke resultaatsverantwoordelijke 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

12 maximumscore 3

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg dat de paus in tekst 7 spreekt vanuit een persoonlijke ethiek omdat hij kopen een morele handeling noemt / omdat hij individuen prijst die offers brengen 1
- een uitleg dat de paus in tekst 7 spreekt vanuit een institutionele ethiek omdat hij de wereldeconomie verantwoordelijk houdt voor het niet kunnen vervullen van de vitale behoeftes van armen 1
- een voorbeeld van een situatie waarin een persoonlijke ethiek onverenigbaar is met een institutionele ethiek 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- De paus zegt in tekst 7 dat ons consumptiegedrag niet alleen maar een economische handeling is, maar ook een morele. Hij vraagt zich af hoe wij, persoonlijke consumenten, rustig kunnen slapen terwijl we weten dat ons gedrag armen berooft van wat ze nodig hebben om te overleven. Bovendien prijst hij individuen die offers brengen om armen en de aarde te helpen. Hij doet daarmee een beroep op hoe wij persoonlijk onze houding ten opzichte van anderen en de aarde kunnen aanpassen. Dat is een voorbeeld van persoonlijke ethiek 1
- De paus zegt echter ook dat de huidige wereldeconomie bijdraagt aan de ellende van de aarde en van de armen. Dat lijkt eerder op een institutionele ethiek waarbij het gaat om de vraag wie verantwoordelijk is en in hoeverre instituties en een wereldorde bijdragen aan armoede en milieuproblemen 1
- Een persoonlijke ethiek is onverenigbaar met een institutionele ethiek wanneer iemand bijvoorbeeld volledig duurzaam wil leven in een land dat belastingen heft en een niet-duurzaam beleid voert. Zo iemand moet wel belasting betalen aan zijn eigen overheid, die medeverantwoordelijk is voor de economische, niet-duurzame wereldorde 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

13 maximumscore 4

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een weergave van Mills vergelijking tussen de collectieve zelfbeschikking van staten en de zelfbeschikking van individuen: zoals individuen binnen een staat het recht hebben zelf te bepalen hoe ze hun leven willen leiden, zo hebben staten recht op collectieve zelfbeschikking zonder bemoeienis van buitenaf 1
- een uitleg dat het oordeel van de Nederlandse rechter in overeenstemming is met Mills collectieve zelfbeschikking van staten omdat het ingrijpen van een Nederlandse rechter in het schadelijke klimaatbeleid van de Nederlandse regering de staat zelf betreft 1
- een uitleg dat het recht op collectieve zelfbeschikking van staten volgens Mill vervalt op het moment dat een staat zich agressief tegen andere staten gedraagt 1
- een uitleg dat de wereldwijde gevolgen van het Nederlandse klimaatbeleid laten zien dat er ook schade aan andere staten kan worden aangericht zonder aanval of opzettelijke bedreiging, terwijl Mills collectieve zelfbeschikking hier geen rekening mee houdt 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Mill vergelijkt collectieve zelfbeschikking van staten – dat staten zelf mogen bepalen wat zij doen en laten en nooit van buitenaf gedwongen kunnen worden tot een bepaalde bestuursvorm – met zelfbeschikking van individuen binnen een staat: iedereen moet zelf kunnen bepalen hoe hij zijn leven leidt, daar heeft de staat niets mee te maken 1
- Volgens Mill mag een staat zijn burgers niet schaden, maar als dit toch gebeurt, bepaalt de staat volgens de collectieve zelfbeschikking zelf of hij bestraft wordt of niet. In de Nederlandse klimaatrechtszaak heeft de Nederlandse rechter geoordeeld dat de vrijheid van de staat beperkt is en roept hij de staat ter verantwoording over het schaden van burgers. Dit is een binnenlandse aangelegenheid en dit is in overeenstemming met Mills opvatting over collectieve zelfbeschikking 1
- Als een staat een andere staat bedreigt of aanvalt, dan vervalt het recht op collectieve zelfbeschikking van deze staat en mogen andere staten met geweld ingrijpen 1
- Wereldwijde schadelijke gevolgen van het Nederlandse klimaatbeleid kun je opvatten als een bedreiging voor andere staten. Volgens Mills schadebeginsel mag een staat geweld gebruiken als die staat schade ondervindt van of bedreigd wordt door een andere staat. Het zou echter tot een wereldoorlog leiden als staten elkaar voor de schade en bedreigingen door CO₂-uitstoot zouden mogen aanvallen. Dit laat zien dat Mills opvatting over collectieve zelfbeschikking van staten geen rekening houdt met het feit dat landen elkaar schade kunnen berokkenen zonder militaire aanval of bedreiging. Mill geeft geen antwoord op de vraag of en op welke manier er in dat soort gevallen mag worden ingegrepen in de collectieve zelfbeschikking van staten 1

Vraag	Antwoord	Scores
14	<p>maximumscore 2</p> <p>Een goed antwoord bevat de volgende elementen:</p> <ul style="list-style-type: none"> • een weergave van de drie stellingen waarop Singer zijn opvatting over de morele plicht baseert (alleen 1 scorepunt toekennen als alle drie de stellingen zijn weergegeven): <ul style="list-style-type: none"> – Lijden en dood als gevolg van een tekort aan voedsel, onderdak en medische zorg is slecht. – Als het in ons vermogen ligt om iets slechts te voorkomen zonder daarvoor iets van vergelijkbaar moreel belang op te offeren, zijn we moreel verplicht om dat te doen. – Iedereen is gelijkwaardig. • een uitleg dat Singers tweede stelling over ‘iets slechts voorkomen als dat in ons vermogen ligt’ het best aansluit bij tekst 8 omdat Spier zegt dat een kleine bijdrage je nog niet ontslaat van de plicht daar iets aan te doen 	<p>1</p> <p>1</p>
	<p>voorbeeld van een goed antwoord:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Singer baseert zijn opvatting over morele plicht op drie stellingen: Lijden en dood als gevolg van een tekort aan voedsel, onderdak en medische zorg is slecht. Als het in ons vermogen ligt om iets slechts te voorkomen zonder daarvoor iets van vergelijkbaar moreel belang op te offeren, zijn we moreel verplicht om dat te doen. Iedereen is gelijkwaardig • De tweede stelling (als het in ons vermogen ligt om iets slechts te voorkomen zonder daarvoor iets van vergelijkbaar moreel belang op te offeren, zijn we moreel verplicht om dat te doen) sluit het best aan bij Spiers opmerking in tekst 8. Deze stelling vraagt van ons dat we moeten voorkomen dat er slechte zaken plaatsvinden. Spier zegt in tekst 8 dat ook een heel kleine bijdrage aan de CO₂-uitstoot verplichtingen met zich meebrengt om de uitstoot terug te brengen. Het is onze plicht iets slechts als CO₂-uitstoot zo veel mogelijk te voorkomen, zelfs als dit geen juridische plicht inhoudt 	<p>1</p> <p>1</p>
15	<p>maximumscore 2</p> <p>Een goed antwoord bevat de volgende elementen:</p> <ul style="list-style-type: none"> • een argument tegen de opvatting dat wij verantwoordelijk zijn voor de leefomgeving van toekomstige generaties met het criterium ‘verdiensite’: toekomstige generaties hebben nog niks gedaan / toekomstige generaties hebben geen kans gehad om onze hulp te verdienen • een argument vóór de opvatting dat wij verantwoordelijk zijn voor de leefomgeving van toekomstige generaties met het criterium ‘simpele gelijkheid’: lusten en lasten verdelen over verschillende generaties 	<p>1</p> <p>1</p>

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

voorbeeld van een goed antwoord:

- Met het criterium van 'verdienste' kun je beargumenteren dat wij nu geen verantwoordelijkheid hebben voor de leefomstandigheden van toekomstige generaties. Toekomstige generaties hebben namelijk nog helemaal niets gedaan om onze hulp en inspanning te verdienen. Ze hebben zelfs de kans nog niet gehad. Wij weten helemaal niet hoe zij zich in de toekomst zullen gaan gedragen. Als zij er zelf een zootje van maken, verdienen zij het niet dat wij nu moeten kromliggen om voor hen de omstandigheden te verbeteren 1
- Met het criterium van 'simpele gelijkheid' kan je beargumenteren dat wij nu wel de verantwoordelijkheid hebben voor de leefomstandigheden van toekomstige generaties. Zij hebben recht op dezelfde kansen als wij nu hebben: een gelijke verdeling van lusten en lasten. Wij kunnen niet nu alleen maar de lusten van bijvoorbeeld het gemak van fossiele brandstoffen plukken en volgende generaties opzadelen met de lasten van een onleefbare aardbol. Dus wij moeten nu maatregelen nemen – die overigens ook de leefomstandigheden betreffen die misschien wel binnen onze eigen toekomst vallen – zodat de gelijke kansen op een gezond leefklimaat voor iedereen optimaal zijn, ook voor de generaties na ons 1

5 Aanleveren scores

Verwerk de scores van de alfabetisch eerste tien kandidaten per examinator in de applicatie Wolf. Accordeer deze gegevens voor Cito uiterlijk op 23 mei.

Ook na 23 mei kunt u nog tot 14 juni gegevens voor Cito accorderen. Alle gegevens die vóór 14 juni zijn geaccordeerd, worden meegenomen bij het genereren van de groepsrapportage.

Na accordering voor Cito kunt u in de webbased versie van Wolf de gegevens nog wijzigen om ze vervolgens vrij te geven voor het overleg met de externe corrector. Deze optie is relevant als u Wolf ook gebruikt voor uitwisseling van de gegevens met de externe corrector.

tweede tijdvak

Ook in het tweede tijdvak wordt de normering mede gebaseerd op door kandidaten behaalde scores. Wissel te zijner tijd ook voor al uw tweede-tijdvak-kandidaten de scores uit met Cito via Wolf. Dit geldt **niet** voor de aangewezen vakken.

6 Bronvermeldingen

tekst 1	bron: Annemarie Opmeer – Backpackershaat, op Bodhitv.nl, 2015
tekst 2	bron: NRC Handelsblad – Dobberen in Laos, dronken en high, 2012
tekst 3	naar: Ruud Welten – Het ware leven is elders, Klement-Pelckmans, 2013
tekst 4	naar: Peter Brabeck – We feed the world, 2005
tekst 5	naar: Open brief aan de VN, ondertekend door T. Pogge, 2015
tabel	bron: Institution of Mechanical Engineers (IME) Food Waste Report, 2013
tekst 6	bron: De Telegraaf – Geen grotere bedreiging dan ander klimaat, 2015
tekst 7	naar: De Correspondent – Klimaatactie is een heilige opdracht, 2015
tekst 8	naar: De Correspondent – Klimaatverandering is onrecht, 2015